

ЛЕКОВИТО БИЉЕ ПОТЕНЦИЈАЛ РАЗВОЈА РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА

*Љиљана Костадиновић¹, Лазар Ружичић¹, Јованка Левић², Сава Павков³,
Тамара Галоња-Цогхилл¹*

Резиме

Подручје Србије одликује се великим флористичким диверзитетом (преко 3500 биљних врста и подврста), а тиме и богатством природних ресурса лековитог и ароматичног биља (више од 700 врста се примењује у етномедицини). Србија, захваљујући повољној клими, земљишту и незагађеној средини, веома је погодна за интензивно гајење лековитог биља, а ова врста производње доноси већи, бржи и лакши профит од других пољопривредних производњи и као таква представља развојну шансу, пре свега, руралних подручја у Србији. Одржив развој природних ресурса лековитог и ароматичног биља директно је зависан од примене и унапређења законске регулативе и стандарда који се морају усагласити са законима и стандардима ЕУ. Без обзира на велике могућности које хербални сектор има у оквиру привредног система земље, многи потенцијали, посебно када је реч о извозу, вишим фазама прераде и култивацији, тј. гајењу лековитог биља (посебно на принципима органске пољопривреде), нису искоришћени.

Кључне речи: *лековито и ароматично биље, одрживи развој, законска регулатива, рурална подручја.*

1 Љиљана Костадиновић, доцент, Мегатренд универзитет, Факултет за биофарминг, Маршала Тита 39, 24300 Бачка Топола, Србија, латимак@типпнет.рс, тел.: +381 24 712-209

Лазар Ружичић, ред. проф, Мегатренд универзитет, Факултет за биофарминг, Маршала Тита 39, 24300 Бачка Топола, Србија;

Тамара Галоња-Цогхилл, ванредни професор, Мегатренд универзитет, Факултет за биофарминг, Маршала Тита 39, 24300 Бачка Топола, Србија,

2 Јованка Левић, научни саветник, Директор Института за прехранбене технологије у Новом Саду, „ФИНС“, Булевар цара Лазара 1, 21000 Нови Сад, Србија

3 Сава Павков, научни саветник, Институт за проучавање лековитог биља „др Јосиф Панчић“, Гадеуша Кошћушка 1, 11000 Београд, Србија

* Рад представља део истраживања у оквиру пројекта: „Истраживање савремених биотехнолошких поступака у производњи хране за животиње у циљу повећања конкурентности, квалитета и безбедности хране“ бр. ИИИ-46012, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Р Србије.

Увод

Више од 35.000 биљних врста у свету користи се као лековите, махом у традиционалној медицини, од којих већина има изразито локални значај (Дајић Стевановић З. и Илић Б. 2005). Повољан географски положај и климатске прилике Србије условили су изузетно богатство генетичког потенцијала лековитог биља. У богатој флори Србије утврђено је преко 700 биљних врста са лековитим својствима. Од тога је детаљно проучено преко 400 врста из 87 фамилија. Преко 250 врста дивљег лековитог биља сакупља се код нас и то по неколико стотина вагона сваке године. У овој области могућности су знатно веће јер сваке године у Србији стаса троструко већа количина дивљег лековитог биља доброг квалитета. Данас, упркос све израженијем уделу синтетске хемије у фармацији, лековито биље све више добија на значају (Aftab K. and Sial A. 1999). Западноевропске фармацеутске компаније последњих година чине веома радикалне заокрете у коришћењу сировинске основе при изради савремених фитофармака. Лековито и ароматично биље самим тим постаје незаобилазна основа, не само фармацеутске већ и њој сродних индустрија као што су прехранбена, козметичка, индустрија алкохолних пића, дуванска и неке друге.

До средине овог века већи део сировинске основе из области лековитог биља коришћен је из спонтане флоре. Многе од официелних дрога и данас се користе искључиво из спонтане флоре и као такве нису култивисане. Међутим, савремена наука долази до нових сазнања и разраде нових методолошких поступака и нових технологија у смислу култивације и оних биљних врста које су до сада примењиване искључиво као самоникле биљне врсте, као што је то случај са кантарионом, сатурејом и многим другим лековитим биљним врстама. Актуелност проблематике везане за нове ресурсе лековитог и ароматичног биља у свету намеће нове обавезе у изналажењу могућности повећане продукције лековитог биља, како би се избалансирани односи између све веће потражње за овом драгоценом сировинском основом и релативно ограничених понуда на тржишту. Ако се томе дода и немогућност неких земаља као што су северна Европа и друге (агроеколошки фактор), за производњом квалитетне сировинске основе, онда је шанса земаља као што је наша да се смелије и радикалније укључују у тржишну утакмицу са моћним светским компанијама, повећана (Руџајић-Антић Д. и Милинковић Д. 1990).

Три четвртине сиромашних света живи у руралним подручјима, често у екстремном сиромаштву и без адекватних средстава и могућности да обезбеде себи и својим породицама стални приступ храни. Могућности за повећање примања су им ограничена, што многе од њих одређује да живе од пољопривреде. Обзиром да већина сиромашних живи у руралним подручјима, рурални развој доприноси структурном смањењу сиромаштва. Рурални развој има за циљ подршку производних потенцијала усклађеним са принципима одрживости животне средине, као и развој националних и глобалних структура саветодавством у пољопривреди, доступности и безбедности хране, пољопривредној трговини и

политици управљања земљиштем и обалом. Пољопривреда има специјалну и врло важну улогу у друштву, јер помаже одрживост руралног живота и земљишта. Покретањем плантажне производње лековитог биља по принципима органске производње, проширење сакупљачке активности лековитог биља у непосредном окружењу, за крајњи циљ имаће већи степен искоришћења природних ресурса у погледу лековитог биља, повећање прерађивачких капацитета и обезбеђење тржишта за лековито биље, што ће на крају поспешити економско и укупно социјално стање становништва, односно допринети развоју руралних подручја (Богданов Н. 2007).

Одржива пољопривреда-рурални развој

Одржива пољопривреда (sustainable agriculture) чији назив потиче од латинске речи сустинере (*sus* – испод, *tenere* – држати) и означава одржање или очување током дужег временског периода. Одржива пољопривреда као део укупног одрживог развоја дефинисана је у Агенди 21, на конференцији Уједињених Нација о одрживој средини и развоју (Рио де Женеиру, 1992. год.): То је систем производње који обједињује еколошке и економске елементе производње, бригу за здравље људи и при томе узима у обзир различитости пољопривреде и друштвене заједнице. Према томе:

Одржива пољопривреда је начин производње који, посматран у дужем временском периоду, унапређује квалитет животне средине и ресурсе на којима се производња заснива, задовољава човекове потребе за храном и влакнима, има економску исплативост и унапређује квалитет живота фармера и целокупног друштва.

Данас се сматра да је одржива пољопривреда низ начина производње који имају усклађене односе пољопривреде и екосистема и према Gold (1994.) обухвата све еколошке начине производње. О органској производњи се много прича, а у последње време се и делује. То је производња која се проводи по строго дефинисаним правилима, без примене хемикалија, са врло специфичним и строгим захтевима, што повећава интерес за овако произведену храну. Проблем је у томе што је резултат ове производње често значајно мањи принос, а потребна су већа улагања. Стога је и цена већа, а у многим случајевима и вишеструко, те је потражња за овом врстом производа, за сада, актуелна само у високо развијеним земљама. Компромис између органске и конвенционалне производње је производња у којој се примењују уобичајена заштитна средства, минерална хранива и друго, али под контролом, у складу са савременим сазнањима о количинама, начину примене и уз коришћење тачно дефинисаних хемикалија, за које је утврђено да немају последица по људско здравље. Таква производња помиње се под називом Добра пољопривредна пракса, или производња са интегрисаном контролом (Kontrolliert Integrierte Anbau, Controled Integrated Cultivation). Специфичности овакве производње договарају се између произвођача и купца. Спровођење мера се прати и документује, а обавезно се спроводи и контрола – аудиторинг. Онај

ко је ухваћен у превари више не учествује у таквој производњи, јер је један од најважнијих предуслова стварање поверења и уважавања између произвођача и купца. За разлику од конвенционалне производње, овде су примењена достигнућа и сазнања у производњи здравствено безбедне и квалитетне хране, а уз то су све мере, које су предузете, као и мерења која су спроведена, документована (Пешић В. и Јанковић П. 2006).

Према дефиницији Европске комисије: “Рурални регион представља територијални ентитет са кохерентном економском и социјалном структуром диверзификованих активности; овај ентитет може да укључи села, мале градове и регионалне центре”.

Дефиниција Cork декларације гласи: “Рурална подручја су препознатљива по уникатним економским и социјалним одликама, изванредним склопом активности и великом разноврсношћу пејзажа (шуме и пољопривредно земљиште, незагађена природа, села и мали градови и регионални центри у којима доминира мала привреда”.

Рурална подручја Србије одликују се високим степеном издиференцираности у погледу природних, инфраструктурних и других услова за пољопривредну производњу и развој других привредних активности, близине тржишта и услова за тржишни пласман производа, као и у погледу величине и морфологије насеља. Сви наведени фактори снажно се одражавају на ефикасност привређивања и квалитет живота у појединим руралним областима Србије. Рурална подручја захватају 85% територије Србије, у њима живи 55% становништва и остварују више од 40% БДП Србије. Густина насељености у руралним областима је 63 становника/км² и за 1/3 је мања од националног просека.

Мала рурална домаћинства значајно су заступљена у социо-економској структури руралних домаћинстава Србије. У руралним подручјима Србије (дефинисаним према ОЕЦД методологији) има 1.365 милиона домаћинстава, што је 54% од укупног броја домаћинстава у Србији. Газдинстава величине до 3ха је 328 хиљада, или 56% укупног броја газдинстава у руралним подручјима. У условима транзиције и креирања нове аграрне структуре, њихов социо-економски положај је веома остелив. Рурална подручја у Србији су препозната у већини стратегијских докумената као подручја са израженијим сиромаштвом и значајним развојним ограничењима, али политика руралног развоја до сада није уобличена ни у једном званичном документу Србије. Надлежности у области руралног развоја од 2005. године су у компетенцији Сектора за развој села и пољопривреде Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде. Доминантан део радно активног руралног становништва Србије (45%) ради у пољопривреди. Овако високом зависношћу руралног становништва од запослености у пољопривреди, Србија се сврстава у ред најаграрнијих европских земаља. Хетерогеност природних потенцијала Србије, виталност основних ресурса, приватна својина над земљиштем и искуство у пословном повезивању, као неки од основних

предуслова диверсификације руралне економије, нису искоришћени у довољној мери. Расположиви потенцијали малих руралних домаћинстава су скромни по обиму, неадекватни по структури, и као такви недовољно атрактивни за улагања (Богданов Н. 2007).

Органска производња има значајну улогу у развоју руралних подручја, јер омогућава економски развој, диверсификацију активности, привлачење финансијских ресурса, али такође представља интегрални део стратегије за рурални и пољопривредни развој. Оваква производња представља шансу за српске произвођаче који би се сусрели са значајном потражњом како на тржишту ЕУ, тако и на свестком тржишту, кроз производњу веће количине сертифициване хране високог квалитета и испуњавање здравствених и биолошких стандарда. Домаћу потражњу такође би требало узети у обзир. Не само да је органска производња значајна за задовољење потрошача, већ такође служи јавном интересу у заштити биолошке разноврсности, околине и природних ресурса као и по питању одрживог развоја, заштите и побољшања здравља људи и животиња (Пешић В. И Јанковић П. 2006).

Одржива пољопривредна производња лековитог биља

Лековити препарати израђени од биљака данас су све бројнији у свету и све се више траже. Лековито бије налази примену у медицини, исхрани и козметици и постаје предмет интересовања читавог света (Thomson at Montvall, 2004). Србија захваљујући повољној клими, земљишту и незагађеној средини веома је погодна за интензивно гајење лековитог биља. Производња лековитог биља доноси већи, бржи и лакши профит од других пољопривредних производњи. Поред разрађених технологија гајења опште познатих биљки (нана, камилица, матичњак) можемо понудити технологије гајења и расад до сада недовољно познатих и неплантажираних биљки чије узгајање доноси веће приходе. У Србији не постоји глобално истраживање лековитог биља, оно се спроводи само на појединим подручјима. Велике потребе на домаћем тржишту и потребе извоза намећу обавезу заштите појединих врста од нерационалног искоришћавања. Обавеза заштите појединих врста и знања да се не може обезбедити довољно сировина експлоатацијом спонтане флоре, намеће потребу оријентације на плантажну производњу најтраженијих врста (камилица, бели слез, линцура...). Позитивном развојном политиком и системским решењима Влада покушава да сачува биодиверзитет лековитог биља наше земље. Производња лековитог и ароматичног биља на већим површинама у поређењу са досадашњим билансима, уједно представља и заштиту угрожених биљних врста које се из разноразних разлога проређују, а неке су постале и права реткост. Најбољи начин да такве врсте заштитимо је њихово гајење у одговарајућим агроеколошким условима где се могу добити високи приноси стандардног квалитета у складу са међународним стандардима, обзиром на чињеницу да се на пробирљивом западноевропском и светском тржишту тражи дрога стандардног квалитета, при чему често цена у

поређењу са квалитетом може бити и у другом плану. Разноврсност земљишно-климатских фактора, као и производња на различитим надморским висинама реална су основа успешне плантажне производње генотипова различитих карактеристика од ендемских врста као што су неке сатуреје, па до космополитких биљних врста, попут камилице, тимијана и неких других. Примена правилне агротехнике, почевши од основне обраде, па закључно са минералном исхраном и побољшања постојећег сортимента уз чињеницу да су простори Републике Србије еколошки посматрано далеко чистији у поређењу са индустријски развијеним земљама, гаранција су производње квалитетног лековитог и ароматичног биља. Нема сумње да су значајни елементи за квалитет правилно сушење, ускладиштење и манипулација, при чему су код нас постигнути значајни помаци. Европско тржиште исказује сталан интерес за квалитетним лековитом биљем са наших простора, што привредним субјектима обезбеђује значајне финансијске ефекте. Важно место у стратегији развоја привреде Србије свакако би требало да заузме и плантажна производња лековитог и ароматичног биља. То свакако представља нови изазов науци и струци у изналажењу нових могућности у повећању продукције квалитетнијих дрога које купцу треба нудити у виду полупроизвода и финалних производа у циљу остварења повољних економских ефеката. За вештачко гајење лековитог и ароматичног биља у Србији постоје природни и еколошки услови који нису до сада довољно искоришћени. Предности ове производње се огледају у томе што иста омогућава: обављање радова у време које се не подудара са другим пољопривредним радовима, ангажовање слободне радне снаге, повећање количине здравствено безбедних производа И повећање производње у недовољно коришћеним расадницима. Коначно, ова производња се обавља на земљиштима нижих бонитетних (квалитетних) класа, уз рентабилнију производњу од осталих биљних продукција (Христов С. и сар. 2003).

Реални подаци говоре да се из Србије извози око 1000 тона непрерађеног лековитог биља годишње а да се у исто време увози око 500 тона и велике количине виших фаза прераде. Наше могућности производње етарских уља и екстраката су велике и то би требао бити циљ коме у извозу тежимо. Значи, што више повећати извоз финалних производа а увоз, поготову непрерађеног лековитог биља, смањити јер имамо потенцијале да произведемо готово све врсте и количине данас актуелног лековитог биља. Србија се коначно мора оријентисати на развој производње и извоза оних производа са којима на светском тржишту може стећи компаративне предности и остварити стабилан, рентабилан и трајан извоз. То је управо дивље и гајено лековито биље и финални производи од њега и то би требало постати стратешко питање економске стабилизације и изласка наше земље из садашње економске кризе (Стеванетић С. 2008). У 2010. Србија је извезла скоро 20 милиона долара лековитог, ароматичног и зачинског биља. Стога, производња и сакупљање лековитог биља има велики потенцијал у Србији, будући да је 4000 људи регистровано да се бави том делатношћу, али да постоје знатне могућности да тај број буде повећан. Мере Владе Србије треба да подстакну значајан раст

у овој области, омогућавањем бољих технолошких и финансијских услова за развој и стимулацију извоза лековитог, ароматичног и зачинског биља (www.poljoprivreda.info).

Закључак

Србија има велики потенцијал у производњи лековитог биља обзиром на природне услове овог подневља. Такође, наша велика предност и развојна шанса је и у томе што индустријализацијом нисмо значајно нарушили хармонију људских делатности и природе, па је наша земља остала једна од ретких здравих оаза Европе. У еколошком погледу то је наша огромна предност посебно у производњи здраве хране, висококвалитетних сировина и здравом начину живота. Овде је посебно значајна производња лековитог биља и производа од њега, јер је познато да страни купци траже ове производе из еколошки чистих средина, те је то наша шанса да значајно повећамо извоз и девизни прилив. Такође, потребно је да се подстицајни програми у што већој мери комбинују са мерама подстицаја руралног развоја, посебно у подручјима заштићене природе у којима је развој еколошки одрживих пољопривредних система императив због ширег друштвеног интереса за очувањем природних ресурса на који се производња ослања. Органском производњом посебно лековитог и зачинског биља отвориле би се могућности за развој концепта мултифункционалне пољопривреде, смањење иселавања сеоског становништва у градове, допринело би се развоју локалне заједнице, јачању и ширењу тржишта и подизању интелектуалног положаја пољопривредника.

Литература

1. Aftab K. and Sial A. A. (1999): Phytomedicine: New and old approach. Hamdard Medicus, 42(2), pp. 11-15.
2. Богданов Н. (2007): Мала рурална домаћинства у Србији и рурална пољопривредна економија. УНДП, Програм Уједињених нација за развој, Београд, ИСБН 978-86-7728-075-8, стр. 26-31.
3. Дајић Стевановић З., Илић Б. (2005): Одрживи развој природних ресурса лековитог и ароматичног биља на подручју Србије, Животна средина ка Европи.
4. Gold M.V. (1994): Sustainable agriculture: Definitions and terms. 94-05: str. 15 (Special Reference Briefs Series, USDA National Agricultural Library).
5. Христов С., Лазаревић Ј., Релић Р. (2003): Основни принципи примене лековитог биља у здравственој заштити животиња. Зборник предавања: „Фитопатологија и апитерапија: Значај и могућности примене лековитих средстава природног порекла у здравственој заштити животиња. Београд, стр. 30-44.
6. Пешић В., Јанковић П. (2006): Sustainable agricultural production from the standpoint of biodiversity. Facta Universitatis, Series: Working and living Environmental Protection, Vol. 3, No1, pp.83-89.

7. Руњайић-Антић Д., Милинковић Д. (1990): Биљна помоћна лековита средства. Архив за фармацију, год.40, Ноб, стр. 43-48.
8. Стеванетић С. (2008): Трендови извоза и увоза лековитог биља и чајева. Привредна комора Србије. Удружење за пољопривреду, прехранбену и дуванску индустрију и водопривреду.
9. Thomson at Montvall (2004): PDR for Herbal Medicines, 3rd edition
10. www.poljoprivreda.info (internet magazin)

DEVELOPMENT POTENTIAL OF MEDICINAL PLANTS OF RURAL AREAS

*Ljiljana Kostadinović, Lazar Ružičić, Jovanka Lević, Sava Pavkov,
Tamara Galonja-Coghill*

Abstract

The area of Serbia is characterized by a large diversity of flora (over 3500 species and subspecies), and thus the wealth of natural resources of medicinal and aromatic plants (more than 700 species are used in ethnomedicine). Serbia, due to favorable climate, soil and unpolluted environment is very suitable for intensive cultivation of medicinal plants, and this type of production made bigger, faster and easier profits than other agricultural production and as such represents a great opportunity for development, primarily in rural areas in Serbia. Sustainable development of natural resources of medicinal and aromatic plants is directly dependent on the application and improvement of legislation and standards that must be harmonized with EU legislation and standards. Regardless of the great opportunities that the herbal sector has on the country's economic system, many resources, especially when it comes to exports, the higher stages of processing and cultivation, ie. cultivation of medicinal plants (especially on the principles of organic agriculture), are unused.

Key words: *medicinal and aromatic plants, sustainable development, legislation, rural areas.*